

Péter Éva

JAGAMAS JÁNOS SZEREPE AZ ERDÉLYI MAGYAR ZENEOKTATÁSBAN

A Romániai Magyar Dalosszövetség immár 10. éve szervezi meg Kalotaszegen, a Kolozs megyei Méra községben, a Jagamas János nevével fémjelzett népdaléneklési versenyt, 6 és 18 év közötti iskolások, fiatalok számára. A kiváló zenetudós, főiskolai tanár, zeneszerző számtalanszor megfordult ebben a kalotaszegi községben. Népdalgyűjtőként, de az amatőr kórusmozgalom elindítójaként is, éveken keresztül tevékenykedett itt. A jó hangú, népdaléneklést kedvelő mérai fiatalokból kórust szervezett, zenei ismereteiket gazdagította, szolmizálni tanította. Ezért a helyi Művelődési Házat róla nevezték el.

A népdaléneklési verseny méltán viseli Jagamas nevét, hisz az erdélyi népzene kutatás föllendülése az ő munkásságának köszönhető. Almási István, Kolozsváron élő népzenekutató véleménye szerint, az erdélyi és moldvai magyar népzene kutatásában igen jelentős volt a szerepe, különösen az 1949-ben létesített Kolozsvári Folklórintézetben végzett tudományos tevékenysége által: „Az ő jelenléte ugyanis eleve szavatolta, hogy a zenefolklorisztika művelése a Bartók és Kodály nevével fémjelzett tudományosság szellemében fog újraindulni, és az a hagyományfeltáró munka fog folytatódni, amelyhez az úttörést egykor Vikár Béla és Seprődi János végezte, kibontakoztatásában pedig olyan jeles kutatók vettek részt, mint Lajtha László, Domokos Pál Péter, Veress Sándor, Dincser Oszkár és Járdányi Pál.”¹

A tudományos hozzáállás alapos zenei képzésében gyökerezett. 1913-ban, a Kolozs megyei Désen született. Zenetanára Csíki Endre volt, aki korán ráirányította figyelmét a magyar népzene gazdagságára. Kolozsváron a Római Katolikus Főgimnázium növendéke, majd 1936-tól 1940-ig a kolozsvári zenekonzervatórium diákja volt. 1941-1944 között a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán tanult. Siklós Albert, Bartha Dénes, Ádám Jenő és Kodály Zoltán irányította képzését. 1944-ben meg kellett szakítania tanulmányait, ezért csupán 1948-ban nyert zeneszerzői oklevelet, Kolozsváron. Ifjú korában zongorista szeretett volna lenni, ám hosszan tartó betegsége miatt a gyakorlást nem folytathatta, így a zeneszerzés felé irányult figyelme. Dalok, kórusművek, zongoraszonáták és vonósnégyesek születtek tollából, de ettől a területtől is elfordulva, a népzenekutatóvá vált tevékenysége egyik központi célkitűzésévé.²

Első gyűjtéseit tanítói munkája mellett végezte, 1940-1941-ben, Alőrön, a többségében románok lakta faluban. A népdalok feldolgozását oktatói munkájában készült kamatoztatni. 1942 nyarán, a Kodály Zoltántól kapott útmutatásokat követve, jelentős népdalgyűjtést végzett a Kászon-patak menti falvakban és Csíkménaságon, majd 1943-ban az udvarhelyszéki Kápolnásfaluban. Több mint 6000 népdalt gyűjtött munkássága során. Igyekezett olyan vidéken tevékenykedni, ahol korábban nem gyűjtöttek népdalt. 1949-1960 között sikerült feltárnia a Fekete-Kőrös völgyében, a Nagy-Szamos, a Felső-Maros, a Kis-Küküllő mentén található zenei anyagot; a Kalotaszegen, Mezőségen élő néphagyomány dallamait, az udvarhelyi, gyergyói, csíki székelyek népdalait. Különösen értékes a csángók lakta falvakban gyűjtött anyag, a moldvai, gyimesi, barcasági népdalok. Közel tizenkétezer dallamot elemzett³ és osztályozott, elkészítve az erdélyi és moldvai magyar népdalok típuskatalógusát. Ez a tekintélyes munka „Jagamas Jánost a kelet-közép-európai népzenekutatók legkiválóbb képviselőinek sorába

¹ ALMÁSI István: *Jagamas János emlékezete* = ALMÁSI István: *A népzene jegyében*, Kolozsvár, Európai Tanulmányok Alapítvány, 2009, 87.

² Az életrajzi adatok forrása BENKŐ András: *Jagamas János (1913-1997)* = *Művelődés*, Kolozsvár, LI. évfolyam, 2. szám, 1998, 14-15.

³ Az elemzések nyomán született következtetéseit tanulmányban rögzítette: *Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez*. Német nyelvű változat: *Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien* = *Studia memoriae Bélae Bartók sacra*. Budapest, 1956, 469-501.; magyar nyelven: *Zenetudományi írások*. Szerk. SZABÓ Csaba, Bukarest, Kriterion, 1977, 25-51.

emelte...”⁴ Gyűjteményes kötetei (társszerzőkkel): *Moldvai csángó népdalok és népballadák* (1954), *Romániai magyar népdalok*⁵ (1958/1974), *Magyaró énekes népzeneje* (1984) nyomtatásban rögzítik a felgyűjtött népdalokat. Sajnálatos, hogy *103 csíki népdal* című gyűjteménye, valamint az inaktelki és trunki monográfia kéziratban maradt.

Jagamás népzene kutatói munkásságát mélyrehatóan elemezték pályatársai és tanítványai. Kevésbé ismert azonban pedagógusi portréja, szerepe az erdélyi magyar zeneoktatásban. Ennek megrajzolásához, megismertetéséhez mozaikszerű elemeket használok: számbaveszem a kéziratban és nyomtatásban fennmaradt oktatási anyagait, interjú alapján vázolom tanítványai véleményét, majd elemzem népdalfeldolgozásait, amelyek gyermek- és amatőr kórusok zenei fejlesztésére alkalmasak.

Pedagógusi pályája a Dés melletti kis faluban, Alőrön indult. Később Kolozsváron az óvónőképzőben tanított éneket, majd a Magyar Zenekonzervatórium tanára és igazgatója lett. 1948-ban ez az intézmény megszűnt, 1949-ben Jagamást kinevezték a Magyar Művészeti Intézetbe, a folklór-tanszakra. 1950-től nyugdíjazásáig (1976) a Gh. Dima Zeneművészeti Főiskola oktatója volt. Népzene, formatan, fűgatan, zenei paleográfia voltak az általa tanított tantárgyak. Kéziratban maradt egyetemi jegyzetei⁶ elmélyült tudásról tanuskodnak, melyet szigorú, de önzetlen pedagógusként, megosztott diákjaival. Stílustörténeti dolgozataiban⁷ régi korszakok, a reneszánsz és barokk műveinek elemzését tárja tanítványai elé. A XX. század zenéjéből Bartók műveit kutatja, az azokban használt hangsorok elméleti magyarázatára fekteti a hangsúlyt.⁸ A *Zenetudományi írások*-ban közölt tanulmányaiban rávilágít, többek között, a magyar népdal régi és új stílusának kapcsolatára,⁹ valamint a kupolás kvintszerkezetű magyar népdal és a fűga expozíciója közötti összefüggésekre.¹⁰ A *Népzene mikrokozmoszában* (1984) című kötetben¹¹ vizsgálja a népi és népies dallamelemek viszonyát,¹² bemutatja a cseremis és a csuvas népzene kismásodos ötfokú dallamait,¹³ elemzi a Psalmus Hungarikus és a magyar népzene kapcsolatát,¹⁴ szemelvényeket közöl Trunk¹⁵ népzenejéből.

A romániai felsőfokú zeneoktatás helyzetét átlátva javaslatokat fogalmazott meg, melyek a zenei tárgyak stíluskorszakok szerinti összehangolását (1957), valamint az összhangzattan és az ellenponttan tanításának egységbe foglalását célozták (1968). Egyik javaslata, melyet Major

⁴ ALMÁSI István: *Jagamás János emlékezete* = ALMÁSI István, *A népzene jegyében*, Európai Tanulmányok Alapítvány, Kolozsvár, 2009, 89.

⁵ A gyűjtemény 1958-ban készült el, később adták ki: *Romániai magyar népdalok*. Közzéteszi JAGAMAS János és FARAGÓ József, Bukarest, Kriterion, 1974.

⁶ Kéziratban maradt egyetemi jegyzetei: *A bachi formaalkotás problémái* (1960); *A szonátaforma Bach műveiben* (1962); *Barokk zenei formák* (1962); *Fűgaismeret Bach Das wohltemperierte Klavier című műve alapján* (1963); *A barokk fűga* (1965).

⁷ *A bachi harmonizálás alapjai* (1961); *A harmonizálás kérdései Machaut műveiben* (1962); *Palestrina polifóniája* (1963); *Palestrina jellegzetes dallamfordulatainak kisszótára* (1964); *Negyedméterű átmenőhang Palestrina stílusában* (1964); *A reneszánsz többszólamúsága* (1964); *Néhány stílustörténeti adat H. Isaac Innsbruck és J. S. Bach Nun ruhen alle Wälder című kórusművének összehasonlítása alapján* (1964); *Unele observații privitoare la geneza și structura cvartsextacordului - Észrevételek a kvártsextakkord kialakulásához és szerkezetéhez* (1965).

⁸ JAGAMAS János: *A Mikrokozmosz I. és II. füzetének hangsorai = Bartók Dolgozatok*. Szerk. LÁSZLÓ Ferenc, Bukarest, Kriterion, 1974, 47-70.

⁹ *A magyar népdal régi és új stílusának kapcsolatairól = Zenetudományi írások*. Szerk. SZABÓ Csaba, Bukarest, Kriterion, 1977, 52-72.

¹⁰ JAGAMAS János: *A kupolás kvintszerkezetű magyar népdal és a fűga expozíciója = Zenetudományi írások*. Szerk. BENKÓ András, Bukarest, Kriterion, 1980, 263-270.

¹¹ JAGAMAS János: *A népzene mikrokozmoszában*. Bukarest, Kriterion, 1984.

¹² 5-56.

¹³ 193-207.

¹⁴ 155-192.

¹⁵ Trunk csángó település, Bákótól 15 km-re délre fekszik, a Szeret folyó jobb partján. *Szemelvény Trunk népzenejéből = A népzene mikrokozmoszában*. Bukarest, Kriterion, 1984, 208-227.

Ferenc és Márkos Albert tanártársával együtt készített elő, nyomtatásban is megjelent, 1986-ban, a *Zenetudományi írások* című kiadványban.¹⁶ A zeneoktatás fogyatékosaként említi azt a tényt, hogy figyelmen kívül hagyva a zenei tárgyak közötti kapcsolatot, a tantárgyakat (zeneelmélet, összhangzattan, ellenpont, formatan, zenetörténet) egymástól függetlenül tanítják. Ennek kiküszöbölésére három összefogó tantárgyat javasolt. Az első a *dallamelemzés és zenei írás-olvasás* tárgy, melynek tananyaga a zeneművek szolmizációs alapon való elemzése (modus, ritmus, metrum, ambitus, hangközök, melodikus sejték, jellegzetes zárlatok, dallamszövések) és diktálás utáni leírása. A hangsúlyt a különböző zenei stílusok jellegzetességeinek megismerésére, összehasonlítására helyezi.

Második tantárgy a *polifónia és formák elemzése*. Ennek keretében javasolja egy-egy korszak polifonikus műveinek szolmizációs alapon történő elemzését, hallás utáni felismerését a különböző hangzat-viszonyoknak, valamint az egyes korszakok formáinak felismerését. Tehát az adott stílus jellemző vonásainak harmónia, polifónia és forma szempontjából való megismerését szorgalmazza.

Harmadik tárgy a *polifonikus összhangzattan és ellenpont*. Ennek lényege az összhangzattani és ellenponttan-témák írásban és zongorán történő kidolgozása. A három említett tantárgy, az új terv szerint, párhuzamosan kell haladjon a *zenetörténet* tanításával azért, hogy a hallgató egységes képet nyerjen egy-egy korszakról.

Sajnálattal állapítom meg, hogy Jagamas és tanártársai javaslata nem valósult meg, hisz mai napig különállóak a tantárgyak, ám meggyőződésem, hogy a nagyon jól felkészült diák képes az összefüggések, valamint a különböző zenei stílusok jellegzetességeinek felismerésére.

Jagamas a felsőfokú zeneoktatás mellett az amatőr zenekedvelő olvasóközönség számára is biztosított ismeretterjesztő olvassmányt. Nevelői céllal cikksorozatot közölt a *Művelődés* folyóirat 1979-es évfolyama 1-4 számában *Zenei anyanyelvünk elemeiről* címmel. Az írás rávilágít arra a kérdésre, hogy mely elemekről ismerhető fel a népdal és a műdal. Példákkal jelzi, hogy milyen dallamfordulatok szerepelnek kizárólag a népdaltípusokban, melyek a műdalokban és mely elemek hallhatók mindkét kategóriában. Bemutatja az elemek funkcióját (dallamkezdő, vagy -záró elem; sorkezdő-, belső-, vagy záró elem), hangnemi hovatartozását. A téma újra megjelenik a *Művelődés* folyóiratban 1980-1982 között, egy hét részből álló sorozatban, *Miért nem népdal?* címmel. Jagamas tisztázza hogyan kell megkülönböztetni a népdalokat a népies műdaloktól. Ugyanakkor, vérbeli zenetanárként, a Kodály koncepció alapelvét is újrafogalmazza: „Ha mindenki idejében ismerhetné meg a népdalokat, ha zenei anyanyelvét mindenki hiteles forrásból nyerhetné, akkor megszilárdulhatna az általános zenei műveltség alapja.”¹⁷

Pedagógus mivolta tükröződik abban a tényben is, hogy a népzenei gyűjtőutakon tanítványait is bevonta a munkába kinevelve a népzene kutatók új nemzedékét. Közülük legismertebbek: Almási István, Szenik Ilona, Demény Piroska, Zsizsmann Ilona, Kallós Zoltán, Pávai István. Ő hangolta össze tevékenységüket, majd a kiadott kötetekben pontosan közölte nevüket és az általuk gyűjtött dallamok számát. Mindezt megtehetette, mert ő maga irányította éveken keresztül a Kolozsvári Folklórintézet munkáját, ahol az volt a célja, hogy megbízható adatokat tárjon fel és rögzítsen, nem csupán magyar, hanem román és bolgár dallamok gyűjtésével, lejegyzésével.

Módszertani vonatkozásban Kodály és Bartók útján járt. Tanítványait megszoktatta arra, hogy a fonográfhengeren és magnetofonszalagon rögzített zenei anyag dallamának és ritmusának

¹⁶ JAGAMAS János – MAJOR Ferenc – MÁRKOS Albert: *Javaslat a szolfézs (dallamelemzés), összhangzat-, ellenpont- és formatan tanítására = Zenetudományi írások*, Szerk. BENKŐ András, Bukarest, Kriterion, 1986, 28–35.

¹⁷ JAGAMAS János: *Miért nem népdal?* = *Művelődés*. Kolozsvár, XXXIII. évfolyam/5. szám, 1980, 30.

pontos lejegyzése mellett hangsúlyt fektessenek az előadás díszítőelemeinek rögzítésére is. A precíz lejegyzés tükrözte az egyéni előadásmód és a variánsképződés helyi jellegzetességeit. Csoportos népzene kutatói útjaik során egy-egy falu területét felosztotta diákjai között. Kettessel haladva, egy-egy adatközlőnél, a helyszínen, hallás szerint jegyezték le az anyagot. A napközben vázlatosan rögzített dallamok összevetése után Jagamas irányításával döntöttek arról, hogy mit érdemes rögzíteni magnetofonszalagon, az adatközlő következő kikérdezésénél. Célkitűzés többek között a hagyománymentés volt, ezért a régi dallamok elsődleges felgyűjtésére törekedtek. Rendkívül szigorú, igényes volt a munkában. A hibátlan dallamlejegyzés elérése érdekében még saját lejegyzéseit is ellenőriztette munkatársaival.¹⁸

Tanárként elvárta minden diákjától a magas szintű kottairás-olvasást. Szolfézs vizsgára például a *Das Wohltemperierte Clavier* összes prelúdiumának és fűgájának fő témáját relatív szolmizációval, memóriából kellett énekelni. E mellett transzponálni is tudni kellett a zenei anyagot.¹⁹

Amatőr kórusok zenei képzésében is alkalmazta a relatív szolmizációt. Kalotaszegen, Méra községben, éveken keresztül fejlesztette a kórustagok kottaolvasási készségét. Erre ma is emlékeznek a szép hangon éneklő falusi emberek.²⁰ A középiskolák VIII. osztálya számára egységes tankönyvet készített, *Énekeskönyv* címmel.²¹

Pedagógusi munkássága összefonódott népzene kutatói és zeneszerzői tevékenységével. Népdalfeldolgozásait²² gyermekkórusok, felnőtt amatőr kórusok számára komponálta. Előadói csoport tekintetében többségében két- és három szólamú egyneműkari műveket írt. Egyetlen vegyeskari mű található a repertoárban.²³

Kompozíciós technikáját tekintve a művekben dominál a polifon szerkesztés: a szigorú és a szabad imitáció. A szigorú imitáció érdekes példáját láthatjuk az *Anyám, anyám, édesanyám* kezdetű kétszólamú, egyneműkari feldolgozás első versszakában. A mű változó metrumban van lejegyezve, tempója *Andante, poco rubato*. Az első szólam belépéseit a második szólam egyre csökkenő, azaz 4, 3, 2, 1 időegységnyi távolságra imitálja, hangról hangra, kisebb ritmikai változással.²⁴ A második versszak feldolgozásakor, a második szólam tükör megfordításban hozza a felső szólam teljes dallamát. Minden hangközlépés szigorúan be van tartva, csupán a mű záró ütemeiben, a kadencia kialakításánál van hangyi eltérés.

A szigorú imitáció keretében tonális válasz is előfordul műveiben. Például a háromszólamú vegyeskarra írt *A mérái csorgóvíz* kezdetű kórusműben, a harmadik versszak feldolgozásakor, a szoprán V-I fokú (á-d') indítására az alt tonális válasza I-V fokú lépés (d-á); míg a basszus a szoprán V-I fokú (á-d') emelkedő dallamívú tiszta kvárt lépésű indítására ereszkedő tiszta kvinttel felel, V-I fokú lépéssel (á-d).

¹⁸Az adatokat Szenik Ilona, Almási István, Zsizsmann Ilona szóbeli közléseire alapoztam.

¹⁹Jagamas tanítványa, Halmos Katalin középiskolai zenetanár szóbeli közlése alapján.

²⁰Az erdélyi amatőr kórusok munkáját összefogó, Nagy István által irányított Bartók Béla Dalosszövetségnek alelnöke volt. Kórustalálkozókon, karmesterképző tanfolyamokon aktívan tevékenykedett.

²¹Bukarest, 1949.

²²Elemzett kórusművek: *Széki nóta, Ég a gyertya, Három szabó legények, Egy kis malac, Hopp, Juliska, A mérái csorgóvíz, Szivárvány havasán, Anyám, anyám, édesanyám, Ha, te csóka, csicsóka, Sárga vagyok, mint a cserfa levele, Szeress, rózsám.*

²³Kórusművek kottáinak forrása: *Kalotaszegi népdalfeldolgozások = Kalotaszegi füzetek*. II. szám, Kolozsvár, 1993; *Szivárvány havasán – Kórustár = Művelődés*. Szerk. GÁSPÁR Attila és GUTTMAN Mihály, Kolozsvár, 2004.

²⁴Dallampélda a tanulmány végén

A szabad imitációs technika a feldolgozott népdalok motivumaira, dallamfordulataira alapoz. Így van ez *A mérai csorgóvíz* kezdetű műben (5-8 ütem), ahol a szopránt imitáló szölamok nem követik hangról-hangra a dallamot, csupán a dallamrajz vonalát őrzik.

Homofón szerkesztési eljárást a *Széki nóta* két ütemnyi unisonó kezdetében, a *Sárga vagyok, mint a cserfa levele* első két dallamsorának akkordfűzéseiben, valamint a gyermekkarok szövegében található hangutánzó szavak (röf-röf, töf-töf, mek-mek) akkordkíséretében találtam.

Kíséretes monódia látható a *Hopp Juliska* kezdetű népdal feldolgozásában: dudabasszusszerű kíséret, orgonapont, makacsul ismétlődő, eltolódással induló, terc párhuzamban mozgó, forgó ívű dallam-motívumok hallhatók.

Összefoglalva vizsgálódásom eredményeit megállapítható, hogy Jagamas János, Kodály elveit követő pedagógusként, hangsúlyozta a zenei anyanyel megismerésének fontosságát. Ezt bizonyítják a népzene kérdésével foglalkozó tanulmányai, cikksorozatai, gyűjteményes kötetei, a gyermekeknek és az amatőr kórusoknak komponált művei. De mindezek mellett a zenetanárok, hangszeres művészek, karmesterek, muzikológusok, zeneszerzők képzésében is meghatározó módon részt vett. Olyan pedagógusgenerációt nevelt fel, amely évtizedeken keresztül szolgálta az erdélyi zenekultúra fejlődését.

A Széchenyi-díjjal kitüntette tudós tagja volt a Román Zeneszerző Szövetségnek, a Magyar Néprajzi Társaságnak, tiszteletbeli elnöke a Romániai Magyar Zenetársaságnak. 1997-ben távozott az élők sorából. A szamosújvári örmény katolikus temetőben van a nyughelye.

Szakirodalom

ALMÁSI István: *Jagamas János emlékezete = A népzene jegyében*. Kolozsvár, Európai Tanulmányok Alapítvány, 2009, 87-95.

BENKŐ András: *Jagamas János (1913-1997) = Művelődés*. Kolozsvár, LI. évfolyam, 2. szám, 1998, 14-15.

JAGAMAS János: *A Mikrokosmos I. és II. füzetének hangsorai = Bartók Dolgozatok*, Szerk. LÁSZLÓ Ferenc, Bukarest, Kriterion, 1974, 47-70.

JAGAMAS János: *A kupolás kvintszerkezetű magyar népdal és a fuga expozíciója = Zenetudományi írások*. Szerk. BENKŐ András, Bukarest, Kriterion, 1980, 263-270.

JAGAMAS János: *A népzene mikrokozmoszában*. Bukarest, Kriterion, 1984.

JAGAMAS János: *Miért nem népdal?* = *Művelődés*, Kolozsvár, XXXIII. évf/5. szám, 1980, 30-33.

Anyám, anyám, édesanyám

Andante, poco rubato

Jagamas János

A - nyám, a - nyám, é - des - a - nyám, É - des fel - ne -
A - nyám, a - nyám, — É -

ve - lö daj - kám, Ha vé - tet - tem, meg - bo - csás - son,
- des fel - ne - ve - lö daj - kám, Ha vé - tet - tem, meg - bo - csás - son,

Ér - tem köny - nyet ne hul - las - son. Nem me - gyek én
Ér - tem köny - nyet ne hul - las - son.

in - nen mesz - szc, Fész - ket - ra - kok mint a fecs - ke.
Nem me - gyek én in - nen mesz - szc, — Fész - ket - ra - kok mint a fecs -

Meg - ta - pasz - tom csók - ja - im - mal, Ki - bé - le - lem
ke. Meg - ta - pasz - tom — csók - ja - im - mal, Ki - bé -

két ka - rom - mal.
le - lem Ki - bé - le - lem két ka - rom - mal.